

İlhamə İsgəndərova
Azərbaycan Dillər Universiteti

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ OXU VƏRDIŞLƏRİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: *oxu, nitq, bacarıq*

Keywords: *reading, speech, skill*

Ключевые слова: *чтение, речь, умение*

Bildiyimiz kimi, xarici dilin tədrisinin praktik, tərbiyəvi və inkişafetdirici məqsədləri vardır. Tədrisin praktik məqsədi dedikdə, buraya bacarıq və vərdişlərin qazanılması daxildir. Bacarıq və vərdişlər isə danışıq, eşidib-anlama, oxu və yazı kimi mühüm cəhətləri əhatə edir. Bir bacarıq kimi oxu xarici dil təlimində böyük praktik əhəmiyyətə malikdir. Tədrisin praktik məqsədi şagirdlərə mətnləri müstəqil oxuyub başa düşmək bacarığını öyrətməyi tələb edir.

Orta məktəbdə şagirdlər mətnin əsas məzmununu dərk etməklə və mətndən tam məlumat almaqla oxunun əsasən iki növünə yiyələnəlməlidir. Mətnin əsas məzmununu dərk etmək onun tezliyini, tanış olmayan sözlərin sayını və sözlərin mənasının sözdüzəldici ünsürlər, ana dilində oxşar əlamətlər və kontekst əsasında zənnətmə yolu ilə başa düşülməsini nəzərdə tutur. Oxunun ikinci növünə verilən tələblərdə isə mətnin həcmi, tanış olmayan sözlərin miqdarı və onun sürəti əsas götürülməklə mətndən tam məlumat almaq nəzərdə tutulur.

Müəllim yaxşı oxu vərdişləri yaratmaq üçün şagirdlərə sinifdə oxuduğu mətnlərdən əlavə sinifdən kənar da oxu materialı verməlidir. Oxu zamanı şagirdlər nəinki leksik, hətta qrammatik materialları daha yaxşı öyrənirlər. Şifahi nitqin dinlənilməsində olduğu kimi oxu zamanı da nitq dərk edilir. Belə ki, şifahi nitq eşitmə kanalı vasitəsilə, oxu isə görmə kanalına əsasən ifadə olunur. Şagirdlər mətni oxuyarkən onların görmə yaddaşı fəaliyyətdə olur, bu zaman onlar mətni qavramaqla bərabər həmçinin dərk edirlər.

Şagirdlər düzgün oxu bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması üçün oxu materialının həcmünün düzgün müəyyənləşdirilməsi, oxu materialının şagirdlərin bilik və yaş xüsusiyyətinə uyğun olması və oxu materialının məzmunun dolğun olması kimi şərtlərə əməl edilməlidir.

İngilis dilinin tədrisi zamanı oxu üzrə əsasən aşağıdakı tələblər gözlənilərək aparıldıqda yaxşı nəticə əldə edilə bilər:

1. Mətnin şagirdlər tərəfindən səssiz oxunması;
2. Şagirdlərdən birinin mətni ucadan oxuması və qalan şagirdlərin onu izləməsi;

3. Mətnin oxu bacarığı olan şagird tərəfindən və ya müəllim tərəfindən oxunması və qalan şagirdlərin onu dinləməsi [3, s.131].

Şagirdlər mətni səssiz oxuyarkən bu zaman onların fikri fəaliyyəti hərəkətdə olur və oxunan mətnin hadisələrini öz gözləri önündə canlandırırlar. Bu cür oxu isə şagirdlərə təsvirləri görməkdə və nəticə çıxarmaqda böyük köməklik göstərir. Səssiz oxuma vərdişləri şagirdlərə mətni müstəqil öyrənmə bacarığını aşılayır. Şagirdlərdən birinin mətni ucadan oxuması, digər şagirdlərin onu izləməsi, şagirdlərin diqqətinin cəmlənməsinə, oxunan mətnin və ya materialın mənasının daha yaxşı dərk edilməsinə böyük köməklik göstərən metodlardan biridir. Ən çox istifadə edilən metodlardan biri də elə məhz mətnin bir nəfər tərəfindən oxunması, yerdə qalan şagirdlərin isə oxunan mətnə qulaq asmasıdır. Bu zaman müəllim oxunan mətnin nisbətən asan və maraqlı olmasına xüsusi diqqət yetirməlidir. Belə olduqda şagirdlər mətnə diqqətlə qulaq asır və hətta oxu qurtardıqdan sonra onun məzmununu öz sözləri ilə ingilis dilində danışirlar. Müəllimin də mətni ucadan oxuması dərkətməni aydınlaşdıran strategiyalardan biridir. Bu zaman müəllim şagirdlərlə asanlıqla göz əlaqəsi yarada bilir. Şagirdlərin ingilis dilində mətni ucadan oxuma bacarığına yiyələnmələri onların görmə və eşitməsinin inkişaf etdirməyə kömək edir. Belə ki, onlar oxuduqları mətnə tələffüzü çətin olan naməlum sözlər və frazeoloji ifadələrə rast gəlirlər. Oxunun tədrisi zamanı xorla və fərdi oxunun, sinifdə və evdə aparılan oxunun, hazırlıqlı və hazırlıqsız oxunun səmərəli təşkili məsələsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Şagirdlər mətni səssiz oxuyarkən müəllim sınıfların arasında gəzərək sualı olan şagirdlərə köməklik edir, mətnə olan yeni, çətin sözlərin mənasını izah edir, şagirdlər isə fikirləşərək həmin sözlərin cümlədə kontekstə görə mənasını tapır. Mətnin təhlilinin həmişə aparılması vacib hesab olunmur. Müəllim o zaman oxu mətni üzrə təhlil aparır ki, orada olan dil materialları çətin olsun və mətnə çoxmənalı omonim sözlər olsun. Tərcümə də təhlil kimi əsas dərkətmə vasitəsidir. Əgər təhlil olunan mətn şagirdlər tərəfindən yaxşı başa düşülsə, onda tərcüməyə ehtiyac qalmır. Mətnə olan frazeoloji birləşmələrin, ideomaların, zərbi-məsələlərin, məcazi mənada işlənən sözlərin tərcümə edilməsində ehtiyac yaranarsa, onların ana dilində olan ekvivalentlərindən istifadə etmək lazımdır.

İngilis dilinin tədrisində oxu təlimi ilə bağlı metodistlərin fikirləri mübahisələrə səbəb olmuşdur. Belə ki, oxu üzrə əsas işin orta və yuxarı mərhələdə görülməsi nəzərdə tutulsa da, əksər metodistlər oxunu aşağı mərhələdən başlamağı məsləhət görürlər. A.İ. Tomson və P. Xeqboldt isə şifahi nitqdə oxunun eyni vaxtda başlanmasının zəruriliyini xüsusi qeyd edirlər. Bir qrup metodistlər ingilis dilinin tədrisi zamanı oxunun birinci, digər qrup isə oxunun şifahi nitqdən sonra aparmağı məsləhət görürlər. Digər bir məşhur metodist M. Vest dil öyrənməyi əvvəlcə oxu ilə başlamağı məsləhət görür və oxumaqdan şifahi nitqə – danışığa keçməyi təklif edir [1, s.35]. M. Vest nəinki oxunun, danışıqın öyrədilməsi sistemini işləmişdir, həm də oxu, eşidib-anlama və danışıq vərdişlərini inkişaf etdirən çalışmalar hazırlamışdır.

Mətnlərin oxunub yaxşı qavranılması şifahi nitqin inkişafından xəbər verir. Şagird o zaman sərbəst şəkildə danışıq bilər ki, müəllimin öyrətdiyi oxu mətnini, mətnin lüğətini və qrammatik materialı yaxşı mənimsəmiş olsun.

Müəllim o zaman yaxşı oxu vərdişləri formalaşdırmağa nail ola bilər ki, o, şagirdlərə sinifdə oxuduğu mətnlərdən başqa, əlavə oxu materialı versin, çünki şagirdlər əlavə oxu kitabları ilə öz oxu vərdişlərini inkişaf etdirməyə çalışmalıdırlar.

Görkəmli psixoloq-metodist N.İ.Jinkin oxunun psixoloji cəhətdən düzgün aparılmasından danışarkən qeyd etmişdir ki, oxu özü də bir psixoloji prosesdir, oxu zamanı bütün analizatorlar fəaliyyətdə olur. Şagird oxu zamanı görür, eşidir və hərəkət edir [3, s.124]. O, eyni zamanda oxunu bütün bədən üzvləri ilə əlaqəli şəkildə tədris etməyi təklif edirdi.

Oxu zamanı hərflərin qrafik işarələrini düzgün anlamaq bacarıq və vərdişlərini şagirdlərə aşılamaq üçün onlara çoxlu oxu materialları vermək lazımdır ki, onlar qrafika ilə səsi ayırmaq edə bilsinlər. Belə olduğu halda şagird düzgün oxu vərdişləri əldə edə bilər. Oxu zamanı sözləri analiz etmək, bir-biri ilə əlaqələndirmək də yaxşı nəticə verir, onun mənası yaxşı başa düşülür.

Oxu texnikası haqqında R.Y.Barsuk yazırdı: “əgər şagirdlərdə oxunan sözlərin səs obrazlarını artıq qavramaq qabiliyyəti yaradılmışsa, belə halda oxu texnikasının təlimi prosesi xeyli yüngül keçir. Ana dilinin tədrisi prosesində bu mümkündür, çünki ana dilində şagirdlər sözlərin mənasını və tələffüz qaydalarını bilir. Xarici dil təlimində isə buna qabaqcadan şifahi hazırlıq işi aparmaq yolu ilə nail olmaq mümkündür. Şifahi hazırlıq işi sözün eşitmə obrazından onun təhlilinə və sonra da sintezinə doğru getməkdən ibarətdir. Bu işdə şagirdlərin görmə qavrayışlarına əsaslanmağı da unutmamaq lazımdır. Belə ki, material üzərində şifahi məşq aparılan kimi onu dərhal görmə qavrayışına əsasən təhlil etmək lazımdır” [3, s.109].

Oxu təlimində yaranan çətinliklərdən biri dildə olan səs-hərf münasibətidir. Belə ki, bir hərfin bir neçə cür oxunması çox çətinləşdirir və təkcə hərfləri bilmək oxu üçün kifayət etmir. Buna görə, şagirdlər oxu qaydalarını yaxşı bilməli, hərflərin açıq, qapalı hecədə oxunuşunu, hətta hərflərin birləşmələrini müxtəlif vəziyyətlərdə oxunuşunu bilməlidirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, oxu qaydalarına isə dərslərdə ciddi riayət edilməklə hər bir səs haqqında xüsusi qayda yazılmalıdır. Belə qaydaların verilməsində əsas məqsəd şagirdlərə düzgün oxu bacarıq və vərdişlərini öyrətməkdir. Oxunan materialları başa düşmək üçün söz və ifadələrin qabaqcadan şifahi şəkildə öyrənilməsi vacib hesab olunur. Göstərilən bu tələblər gözləniləndə şagirdlər oxu zamanı yaxşı nəticə əldə edir, onların oxu bacarıqları düzgün inkişafda olur.

Nəhayət, oxu formasına və texnikasına görə səsli və səssiz, aparılma yerinə görə sinif və ev oxusu, oxunan mətnin dərk edilməsi baxımından analitik və sintetik olmaqla qruplara bölünür. Forma, aparılma yeri və dərk edilmə baxımından qruplaşdırılan oxu mətnləri təşkili, aparılma metodikası və yoxlanılmasına görə də bir-birindən fərqləndirilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Barsuk R.Y. Səkkizillik məktəbdə xarici dillərin tədrisi. Maarif, 1967.
2. Kərimov F., Ağayeva Z. Xarici dillərin tədrisi metodikası kursu üzrə tələbənin məlumat kitabçası. Bakı, 1998.
3. Tahirov A., Salayeva Ə. Orta məktəbdə ingilis dilinin tədrisi metodikası. Bakı, 1978.
4. Палмер Т. Устный метод обучения иностранным языкам. М. 1960.
5. Тез. Н.И. Луховицкий, Миролюбов А.А., Фоломкина С.К., Шамилов С.Ф. Методика обучения иностранным языкам в средней школе.
6. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. 2014.
7. Karimov F., Safiyev A. Methods of teaching English in Azerbaijan. Baku, 2008.
8. Penny U. A Course in English Language Teaching. 2012.
9. West M. Обучения английскому языку в трудных условиях. М. 1966.

Summary

Improving English Reading Skills in the Secondary School

The article deals with different approaches in the teaching of foreign language reading. Reading comprehension is one of the most basic and important skill in language teaching and learning. Reading doesn't only act as a means of instruction in the teaching methods but also as the aim of teaching foreign languages. Reading skills is one of the practical aims of foreign language teaching at school. Reading enables schoolchildren to use practically acquired skills.

Резюме

Развитие навыков чтения при обучении английскому языку в средней школе

В данной статье рассматриваются проблемы разных подходов чтения в преподавании иностранных языков. Понимание прочитанного является одним из самых основных и важных навыков в преподавании и изучении языка. Чтение является не только средством обучения методам преподавания, но и целью обучения иностранным языкам. Обучение навыкам чтения является одной из практических целей обучения иностранному языку в школе. Насыщенное чтение позволяет школьникам использовать приобретенные навыки практически.

Rəyçi: ped.f.d. K.Fərəcbəyli